

ПРИКАЗИ

MONUMENTA MONTENEGRINA VATICANA – Konkordat
između Svete stolice i Knjaževine Crne Gore iz 1886. godine,
priređivači: Slavko Burzanović i Boban Batrićević,
Ministarstvo kulture Crne Gore, Obod, Cetinje, 2020.

Prije nego predem na predstavljanje djela u naslovu, smatram da je zbog čitalaca neophodno ukazati na određene termine i kategorije, kako bi naučna slika bila potpunija.

Crkvena organizacija se nametnula kao jedina stabilna i čvrsta institucija na koju su se nužno morali osloniti državne tvorevine nastale na ruševinama Rimske imperije. Takođe će vremenom politička i ekonomska moć Zapadne (rimokatoličke) crkve rasti, stvarajući oreol neprikosновенosti i nepogrešivosti klera, sa Papom na čelu. Riječ *katolik* potiče od grčke riječi *katholikos*, što znači sveopšti ili univerzalni. Stoga katolici smatraju da papa nad Crkvom ima vlast analognu onoj koju otac patrijarhalne porodice ima nad svojim ukućanima, ili kralj nad kraljevstvom. Pismo pape Nikole 865. godine propagira kako je „papska moć nad cijelom Zemljom, tj. nad svakom crkvom”. Papa – termin potiče od grčke riječi *pappas*, što znači otac. Od petog vijeka taj naziv nosili su rimski biskupi kada su uz titulu rimskog biskupa pridodali i PONTIFEX MAXIMUS - u starom Rimu je to bio naziv za vrhov-

nog prvoseštenika, a od 11. vijeka rezervisan je isključivo za poglavara Rimokatoličke crkve i podrazumijeva vjerske i imperatorske prerogative. Tomas Hobs je kasnije, u 17. vijeku, istakao da: „*Papstvo nije ništa drugo do krunisani duh nekadašnjeg Rimskog carstva, na čijem grobu sjedi*“. Nakon ujedinjenja Italije 1870. dolazi do bitnih promjena u Papskoj državi u pogledu njenog statusa. Ostavljena joj je mala teritorija u centru grada Rima - Vatikan. Italija je bila ujedinjena, a Rim postao kraljevska prestonica. Posebnim zakonom regulisani su odnosi sa Vatikanom, ali papa taj zakon nije priznao. Izjavio je da se povlači u „dobrovoljno sužanjstvo” u Vatikan, što će trajati do međunarodnog priznanja Vatikana 1929. godine. *Rimska kurija* je najviša administrativna uprava Vatikana koju sačinjava 9 kongregacija (ministarstava), na čijem čelu se nalazi kardinal. Može se uporediti sa vladama u država. *Sveta stolica* (lat. Sancta Sedes) zajednički označava vrhovnu vlast Katoličke crkve, odnosno papu i Rimsku kuriju. U međunarodnim odnosima, Sveta stolica je zaseban subjekt međunarod-

nog prava, koji se razlikuje od Vatikana. Nakon prestanka postojanja Papske države (1870), pa sve do utemeljenja Vatikana (1929), mnoge države su nastavile da održavaju diplomatske odnose sa Svetom stolicom i nastavile da sklapaju međunarodne ugovore (konkordate), te je Sveta stolica prihvaćena kao samostalni subjekt međunarodnog prava. Taj subjektivitet nastavio se i nakon potpisivanja Lateranskih ugovora (1929), te je on priznat i danas zajedno sa subjektivitetom Vatikana.

Takođe je neophodno ukazati na određene termine koji se u literaturi često miješaju ili ostaju nedovoljno pojašnjeni. Zvaničan naziv pravoslavne crkve je: Pravoslavna katoličanska crkva. Pravoslavna religija je katolička (saborna) jedna, sveta, saborna i apostolska. Crkva ima katoličanski (saborni) karakter, u smislu univerzalnosti, Za razliku od zapadne eklisiologije koja katoličnost shvata u smislu geografske, odnosno zemaljske univerzalnosti, pravoslavlje u ovom pojmu čuva smisao i osjećanje punoće (sabornosti) u zajednici sa Hristom. *Ortodoksija* (grč. od riječi *ortos* „ispravan“ i *doksa* „mišljenje“), odnosno *pravovjerje* je izraz kojim se označava prihvaćanje nekog nauka koji se smatra jedino ispravnim. Izraz *ortodoksija* se na crkvenoslovenskom prevodi kao *Pravoslávičie*, a od čega potiče izraz pravoslavlje kojim se opisuje dogma crkva koje, za razliku od Rimokatoličke crkve priznaju samo odluke prvih sedam vasiljenskih sabora. To je, između ostalog, jedan od razloga zašto „ortodoksija“ i „pravoslavlje“ predstavljaju sinonime u nekim jezicima.

Konkordat je sporazum Papske države (Svete stolice/Vatikana) i neke države o položaju i statusu rimokatoličke crkve u toj državi. Prvi poznati ratifikova-

ni konkordat je tzv. Vormski iz 1122. između pape Kalista II i cara Henriha V. Upravo je konkordat i tema djela, zbirke dokumenata koju ovdje predstavljamo javnosti.

Zbirka dokumenata *Monumenta Montenegrina Vaticana*, koju su priredili dr Slavko Burzanović i Boban Batrićević sa saradnicima, govori o Konkordatu tadašnje knjaževine Crne Gore i Svete stolice 1886. godine. Djelo ima ukupno 470 stranica. Od 77. do 435. stranice, predstavljena su dokumenta i prilozi u čak 121 poglavlje u kojem je opisana kompletna diplomatska procedura sporazuma, nacrti, lični stavovi i preporuke, ali i bogata i opsežna korespondencija između: Cetinja, Rima, Beča, Đakova, Firence, Skadra, Kotor. Na stranicama 436–440 date su fotografije u boji dokumenata i sporazuma. Knjiga sadrži registar imena. Ono što treba posebno istaći jeste višejezičnost teksta, dokumenata i korespondencije. Takođe je vrijedan isticanja i pregledan sadržaj sa detaljnim opisom. Sve ovo pomaže u lakšem snalaženju u ovom obimnom djelu.

Nakon formalnog dobijanja međunarodnog priznanja na Berlinskom kongresu 1878, Crna Gora je skoro udvostručila svoju teritoriju. Primivši pod svoju vlast i stanovnike drugih konfesija. Član 27. Berlinskog ugovora, obavezao je Crnu Goru da poštuje njihova prava i vjerske slobode. Pitanje položaja crnogorskih muslimana je riješeno s Istanbulskim kalifatom, tako što su dobili svog vjerskog poglavara, *muftiju*, kojeg je nakon odobrenja osmanskih vlasti – potvrđivao crnogorski suveren.

Knjaževina Crna Gora je nastojala da reguliše formalno-pravno i status crnogorskih rimokatolika, sa ambicijom da se država time predstavi kao demokratska, vjerski tolerantna, što bi,

smatralo se – uvećalo njen međunarodni ugled i prestiž knjaza Nikole I. Kako navode priređivači, precizan broj katolika u knjaževini Crnoj Gori, neposredno nakon priznanja nezavisnosti varira 4–6.000, dok prema podacima iz arhiva Kongregacije za širenje vjere 1887. u Crnoj Gori je živjelo 5.220 katolika. Postojao je i određeni geopolitički problem po knjaževinu Crnu Goru, jer se sjedište nadbiskupije od 1867. nalazilo u Skadru, u okviru Otomanskog carstva. Dok je pravo zaštite nad rimokatoličkim stanovništvom na teritoriji Otomanskog carstva imala Austrougarska monarhija, nenaklonjena Crnoj Gori. Stoga je razumljiva težnja crnogorskog suverena da sklapanjem sporazuma sa Rimom onemogućujući jačanje austrijskog i osmanskog uticaja u zemlji kojom je vladao. Sporazumom sa Svetom stolicom, Austrougarska se nije mogla više miješati ni posredovati u unutrašnjim stvarima Crne Gore. Dok bi crnogorski građani rimokatoličke vjeroispovijesti prestali biti zavisni od Beča.

Ovo djelo je rezultat istraživanja i publikovanja arhivskih dokumenata iz vatikanskih arhiva, a koja se tiču političke i kulturne historije Crne Gore. Korespondencija prostora Crne Gore, tadašnje države Duklje i Papske države – traje još od XI vijeka. Vladari iz tadašnje dinastije Vojislavljevića dobijali su zvaničnu potvrdu svojih titula od Rima, dok je u tom periodu i crkveno sjedište u Baru podignuto na nivo nadbiskupije. Knjiga koja je pred nama posvećena je potpisivanju konkordata između Knjaževine Crne Gore i Svete stolice 1886. godine. Ovim sporazumom je definisan i jasno uređen položaj crnogorskih građana rimokatoličke vjeroispovijesti. Samim činom potpisivanja tog sporazuma, tadašnja Crna Gora je postala prva slovenska,

pravoslavna i balkanska država koja je formalizovala sa Svetom stolicom položaj njenih vjernika na svojoj teritoriji.

Ova zbirka dokumenata koju su crnogorski historičari priredili, sadrži kritički odabrana i priređena dokumenta vatikanske provincijencije, koja svjedoče o toku pregovora koji su prethodili samom formalnom i svečanom činu potpisivanja konkordata. Tokom pontifikata pape Lava XIII sklopljena je konvencija sa Crnom Gorom, ali i sporazumi sa još 12 država, među kojima i sa Rusijom, Francuskom, Austrougarskom, Portugalom, Kolumbijom i dr. Treba posebno istaći doprinose historičara Rista Dragičevića radom *Ugovor Svete Stolice s Knjaževinom Crnom Gorom*, Frančeska Kakama i njihove doprinose poznavanju teme, uloge. U ime crnogorske vlade dokument je potpisao Jovan Sundečić, sekretar knjaza Nikole, a u ime Vatikana kardinal Jakobini. U članu 3 zapisano je da će „Papa prije nego konačno imenuje arhiepiskopa barskoga upoznati crnogorsku vladu o osobi kandidata, da se vidi ima li čina ili razloga političke ili građanske naravi koji bi se tome protivili”. Prvi barski nadbiskup bio je Šimun Milinović. On je, kao i nadbiskupi nakon njega, bio dužan da položi zakletvu vjernosti knjazu crnogorskome i da u sporazumu sa vladom ustanovljuje parohije. Ugovor koji je ratifikovan 7. oktobra iste godine bio je značajan doprinos inače dobrim međukonfesionalnim odnosima u Crnoj Gori. Univerzitetski profesor iz Peskare Frančesko Kakamo pisao je o ovom ugovoru, a taj događaj posmatrao je u kontekstu istočne politike Vatikana od druge polovine XIX vijeka: „Imajući u vidu politiku koju je Sveta stolica sa stupanjem Lava XIII na papski tron zauzela prema istočnoj Evropi, interesovanje pape Joakima Pečija za lo-

kalne hrišćanske narode, napori koje je uložio da bi pospješio dijalog sa pravoslavnim svijetom, i, u perspektivi, učinio mogućim ujedinjenje dviju crkava - konkordat koji je 1886. zaključen sa jednom malom balkanskom državom, Crnom Gorom, mogao bi se učiniti skromnim i marginalnim događajem....Uostalom, nije moglo ni biti drugačije, ako se ima na umu da je konkordat iz 1886. god, u stvari, bio prvi konkordat usmjeren ka uređenju odnosa između Svete stolice i jedne pravoslavne države, uz sve probleme političke, pravne i vjerske prirode, koji su pratili njegovu izradu i uz sve nade i iščekivanja koje je budio.”

Istorijski arhiv državnog Sekretarijata – Odjeljenje za odnose sa drugim državama, čuva značajnu kolekciju dokumenata koji inače čine Fond konkordata. U njemu su sakupljene i čuvaju se konvencije, sporazumi i dogovori koji zauzimaju arhivsku građu od 18 dužnih metara. Pored originala sporazuma, čuvaju se i prateći dokumenti koji se odnose na pripremnu fazu i upravo oni čine važan izvor za istorijska istraživanja. U ovaj kontekst uključen je i sporazum, konkordat između pape Lava XIII i crnogorskog knjaza Nikole I Petrovića. Time se sagledava potpuna procedura koju prolazi neki diplomatski dokument, ugovor, sporazum i sl. U ovom slučaju, prvo kao nacrt sporazuma u kome je naglašeno (kako bi se zaštitili vjerski interesi katolika u Knjaževini) da je donijeta odluka da se sklopi sporazum. S tim ciljem su ovlaštena dvojica opunomoćenika, i to sa papske strane kardinal Ludoviko Jakobini, tadašnji državni sekretar, a u ime knjaževine Crne Gore – Jovan Sundečić, lični sekretar knjaza Nikole I.

Naravno, iz sveg ovog se zaključuje da konkordat predstavlja poslednju, završnu, svečanu i formalnu fazu cijele

procedure. Kako se u samoj knjizi ističe: Adolfo Đobijo je jednom rečenicom dobro protumačio suštinu papskih diplomatskih aktivnosti: „Oštromnost dakle, ali olovo prije krila“, što podrazumijeva posjedovanje taktičnosti, spretnosti, prefinjenosti, prilagodljivosti i istrajnosti kako bi se došlo do povoljnog i željenog rezultata i cilja. Priređivači su istakli i različita gledišta i impresije u vezi samog čina potpisivanja konkordata. Navedeno je negodovanje Austro-ugarske, neblagonaklon stav Rusije, negativne impresije P. A. Rovinskog, sumnje u iskrene namjere i prikriveni prozelitizam đakovačkog biskupa Štrosmajera i dr. Takođe je istaknuto da crnogorski primjer sporazuma sa Rimom predstavlja obrazac za buduće sporazume ostalih država. Pozivanje na pojedine odredbe crnogorskog konkordata u ugovornoj praksi Svete stolice bilo je decenijama kasnije prisutno i u pregovorima sa Kraljevinom Jugoslavijom.

U uvodnom dijelu, dat je i prolog direktora Državnog arhiva u Vatikanu dr Johanesa Iksa. Recenzenti knjige su akademik Đorđe Borozan i prof. dr Massimo Bucarelli sa Sapienca univerziteta iz Rima. Saradnice na projektu su mr Božena Miljić i Jana Vlahović. Lekturu i korekturu rukopisa je izvršila Katarina Milonjić. Fotografije je priredio Filip Kuzman. Lijepo je napomenuti i osobe koje su svojim prevodima dodatno obogatile ovo vrijedno izdanje: Branka Grbavac, Olivera Popović, Cvijeta Brajičić, Sanja Bogojević, Tatjana Marković Mitić, Tanja Kuč, Slađana Sjekloća. Prevodioci i transkriptori sa latinskog su dali poseban doprinos nastanku zbornika.

Do sada je, kako je istaknuto, pažnju istraživača konkordata Crne Gore i Svete stolice u mnogo većoj mjeri privlačio njegov politički, a manje vjerski ili so-

cijalni aspekt. Dokumenta prezentovana u ovom zborniku, predstavljaju naravno, samo dio građe koja se odnosi na ovu temu. Priređivači su, za potrebe publikovanja ovog izdanja, konsultovali i građu iz arhiva Propaganda Fide, građu iz Državnog arhiva Crne Gore, Arhivsko-

bibliotečko odjeljenje Narodnog muzeja Crne Gore, kao i arhivu Barske nadbiskupije. Treba istaći da je tema potpisivanja Konkordata iz 1886. godine – odabir samo prve knjige iz edicije Monumenta Montenegrina Vaticana koja se očekuje u narednom periodu.

Radenko Šćekić